http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.4140628

Скоромний Я.І.
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри судоустрою, прокуратури та адвокатури
ЗВО "Львівський університет бізнесу та права"
http://orcid.org/0000-0002-4067-710X

СУДДЯ ЯК СУБ'ЄКТ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

JEL Classification: K 19
SECTION "LAW": Право

Анотація. Метою статті є дослідження та визначення судді як суб'єкта юридичної відповідальності. Зазначено, що поняття "суб'єкт юридичної відповідальності" пов'язано із взаємними юридичними обов'язками і суб'єктивними правами правопорушника, з одного боку, і держави – з другого. Судді, як носії владних повноважень, наділені спеціальним правовим статусом, що випливає із класичної конструкції правового статусу особи й відрізняється особливостями, зумовленими належністю цих посадовців до представників влади. Правовий статус судді визначається спеціальними законами ("Про судоустрій і статус суддів", "Про Вищу раду правосуддя", "Про Конституційний суд України" та ін.). У зв'язку з особливостями його правового статусу межі реалізації ним суб'єктивних і юридичних обов'язків відрізняються в основному завданнями й функціями, які він виконує. Суддя, як і кожний громадянин нашої країни, має право на свободу висловлення думки, проте йому не слід публічно висловлювати свої міркування щодо політичних питань, якщо такі стали предметом судового розгляду, або з приводу політичної ситуації, яка склалася в країні, він не має права обговорювати ці питання з учасниками судового розгляду. Доведено, що правопорушення і зловживання, вчинені суддею під час перебуванням в цьому статусі судді, можуть мати наслідком специфічну юридичну відповідальність, визначену законом виключно для суддів як спеціальних посадових осіб держави. Встановлено, що службові права й обов'язки судді, визначені Конституцією й законодавством України про судоустрій, становлять фундамент його правового статусу. Таким чином, важливість виконуваних суддями функцій, авторитет цієї професії в суспільстві зумовлює наявність спеціального статусу судді. Відповідно, порушення і зловживання, пов'язані з перебуванням особи в цьому статусі, можуть мати наслідком особливу його юридичну відповідальність.

***Ключові слова*: суддя, юридична відповідальність судді, правосуддя, службові права й обов'язки судді.**

Annotation. The purpose of the article is to study and define a judge as a subject of legal responsibility. It is indicated that the concept of "subject of legal responsibility" is associated with mutual legal obligations and subjective rights of the offender, on the one hand, and the state, on the other. Judges, as bearers of power, are endowed with a special legal status, which follows from the classical construction of the legal status of an individual and differs in features due to the belonging of these officials to representatives of power. The legal status of a judge is determined by special laws ("On the Judicial System and the Status of Judges", "On the High Council of Justice", "On the Constitutional Court of Ukraine", etc.). Due to the peculiarities of his legal status, the limits of his implementation of subjective and legal obligations differ mainly in the tasks and functions that he performs. A judge, like every citizen of our country, has the right to freedom of expression, but he should not publicly express his thoughts on political issues, if they have become the subject of court proceedings, or about the political

situation in the country, he has no right to discuss these questions with the participants in the trial. It has been proven that offenses and abuses committed by a judge while in this status of a judge may result in specific legal responsibility determined by law exclusively for judges as special state officials. It has been established that the service rights and duties of a judge, determined by the Constitution and legislation of Ukraine on the judicial system, constitute the foundation of his legal status. Thus, the importance of the functions performed by judges, the authority of this profession in society predetermines the existence of a special status of a judge. Accordingly, violations and abuses associated with a person's stay in this status may result in his special legal liability.

Keywords: **judge, legal responsibility of a judge, justice, office rights and duties of a judge.**

Вступ

Поняття "суб'єкт юридичної відповідальності" пов'язано із взаємними юридичними обов'язками і суб'єктивними правами правопорушника, з одного боку, і держави – з другого. З огляду на особливий соціальний статус окремих учасників правовідносин, на важливість виконуваних ними функцій та авторитет професії в суспільстві держава може передбачати, що наявність такого спеціального статусу зумовлює специфіку притягнення його носіїв до юридичної відповідальності. Указана закономірність знаходить свій прояв стосовно представників суддівської діяльності [1–19]. Конституційний суд України (далі – КС України) у Рішенні від 5 квітня 2011 р. №3-рп/2011 наголосив: "Професійні судді виконують конституційну функцію – здійснення правосуддя, чим обумовлений їх спеціальний правовий статус" [1].

Проблеми правового статусу суддів достатньо глибоко досліджені в науковій юридичній літературі (Л. М. Москвич [2], В. С. Єгорова [3], М. І. Клєандров [4], Л. С. Халдєєв [5] та інші [12–19]). Серед науковців традиційним є розуміння правового статусу особи як системи суб'єктивних прав, свобод та обов'язків, закріплених у Конституції України та в інших законодавчих актах держави і спрямованих на всебічний розвиток особи, на її захист від свавільного порушення її прав і свобод [6, с. 340].

Мета статті

Метою статті є дослідження та визначення судді як суб'єкта юридичної відповідальності.

Результати дослідження

Судді, як носії владних повноважень, наділені спеціальним правовим статусом, що випливає із класичної конструкції правового статусу особи й відрізняється особливостями, зумовленими належністю цих посадовців до представників влади [2, с. 195]. Правовий статус судді визначається спеціальними законами ("Про судоустрій і статус суддів", "Про Вищу раду правосуддя", "Про Конституційний суд України" та ін.).

Суддя здійснює трудову діяльність на професійній основі. Працюючи в органі судової влади, він приймає рішення у справах від імені держави, одержує заробітну плату за рахунок коштів Держбюджету України. Функція відправлення правосуддя передбачає особливе регламентування праці судді. У зв'язку з особливостями його правового статусу межі реалізації ним суб'єктивних і юридичних обов'язків відрізняються в основному завданнями й функціями, які він виконує [12–19].

Правовому статусу судді притаманна спеціальна правосуб'єктність, адже саме вона становить собою юридичну характеристику особистості носія судової влади, його якостей і здібностей з огляду на відповідність законодавчо встановленим критеріям, що визначають успішність професійної діяльності [2, с. 45]. До складових елементів правового статусу суддів традиційно відносять права й обов'язки, гарантії діяльності і службову відповідальність [3, с. 5]. У теоретичній правовій літературі здатність суб'єкта правопорушення самостійно відповідати за свої протиправні діяння й нести юридичну відповідальність визначається через термін "деліктоздатність" [7, с. 37]. Деліктоздатність судді випливає з його правового статусу як носія судової влади. Адже він набуває встановлених законом службових прав та обов'язків і владних повноважень, лише будучи призначеним або обраним на посаду.

Отже, правопорушення і зловживання, вчинені суддею під час перебуванням в цьому статусі судді, можуть мати наслідком специфічну юридичну відповідальність, визначену законом виключно для суддів як спеціальних посадових осіб держави [14].

Законодавство дозволяє виділити в суддівському корпусі декілька видів специфічних суб'єктів, специфіка відповідальності яких пов'язана з особливостями їх правового положення в судовій системі. Як правило, ці суб'єкти несуть відповідальність як судді в разі порушення ними законнодавства у процесі відправлення правосуддя. До них можуть застосовуватися також спеціальні санкції в рамках окремих процедур. Це стосується суддів, які обіймають адміністративні посади в судах, а також, суддів, які входять до складу органів суддівського самоврядування. Окрім того, законнодавство передбачає специфіку юридичної відповідальності суддів КС України [14–19].

Сукупність законодавчо закріплених прав та обов'язків складають підґрунтя правового статусу людини в державі. Правова природа службових прав суддів визначає їх зміст. Конкретні права суддів визначені у Законі України "Про судоустрій і статус суддів" [8]. Так, суддя має право [14]:

1) брати участь у суддівському самоврядуванні;

2) утворювати громадські об'єднання і брати участь у них з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення професійного рівня; бути членом національних або міжнародних асоціацій та інших організацій, які мають на меті захист інтересів суддів, утвердження авторитету судової влади в суспільстві або розвиток юридичної професії та науки;

3) удосконалювати свій професійний рівень і проходити із цією метою відповідну підготовку;

4) бути нагородженим державними нагородами лише за проявлені ним мужність і героїзм в умовах, пов'язаних із ризиком для життя [1–19].

Службові обов'язки судді у фаховій літературі характеризуються як нормативно визначені вид і міра необхідної поведінки носія судової влади, що забезпечує реалізацію інтересів суб'єктів, з якими він вступає у правовідносини при здійсненні професійних функцій. Невиконання або неналежне виконання суддею службових обов'язків може призвести до суттєвих змін у його правовому становищі аж до звільнення з посади [2, с. 80]. Суддівські обов'язки можна поділити на службові й позаслужбові, а деякі випливають із правил і вимог суддівської етики. Службові обов'язки, у свою чергу, поділяються на такі, що [14]:

1) пов'язані з відправленням правосуддя;

2) зумовлені обмеженнями, визначеними статусом судді;

3) ті, що пов'язані з іншими службовими функціями суддів.

Першу (1), найбільшу групу приписів складають етичні стандарти службової діяльності судді, якому належить бути прикладом неухильного додержання вимог закону, принципу верховенства права, суддівської присяги, високих стандартів поведінки з метою зміцнення віри громадян у чесність, незалежність, неупередженість і справедливість судової системи [14].

Серед етичних стандартів службової діяльності судді в першу чергу слід виділити обов'язки, пов'язані з відправленням правосуддя. Суддя є безпосереднім представником судової влади, який спілкується з учасниками судового процесу. Так, в усіх міжнародних актах, а також у Кодексі суддівської етики встановлено, що суддя при розгляді й вирішенні справ повинен діяти незалежно й неупереджено [9; 14].

До блоку етичних обов'язків судді входить також важливий принцип дотримання гласності й відкритості судового розгляду. Суддя у встановленому законом порядку має надавати ЗМІ можливість отримувати інформацію, не допускаючи при цьому порушення прав і свобод громадян, приниження їх честі, гідності й авторитету правосуддя. Йому належить утримуватися від публічних заяв, коментувати у ЗМІ справи, що перебувають у провадженні суду, поширювати сумнів у судових рішеннях, що набрали законної сили. Суддя також не вправі розголошувати дані, що стали йому відомі у зв'язку з розглядом справи [10, с. 28-34].

До другої (2) групи етичних стандартів належать правила, що регламентують позаслужбову діяльність судді. За Кодексом суддівської етики він зобов'язаний докладати всіх зусиль, щоб розсудлива, законослухняна й поінформована людина вважала його поведінку бездоганною (ст. 3) [9].

У статтях 16-20 розділу ІІІ Кодексу суддівської етики містяться більш конкретні правила позаслужбової діяльності судді, а саме він [14]:

1) вправі брати участь у громадській діяльності, публічних заходах, якщо вони не завдають шкоди його статусу чи авторитету суду й не можуть вплинути на здійснення правосуддя, проте йому належить уникати взаємовідносин, які можуть вплинути на незалежність і неупередженість судді;

2) повинен бути обізнаним про майнові інтереси свої і членів своєї сім'ї;

3) має враховувати, що сімейні, соціальні чи будь-які інші взаємовідносини і втручання з боку органів державної влади не повинні впливати на його поведінку чи ухвалення судових рішень;

4) може брати участь у соціальних мережах, Інтернет-форумах, застосовувати інші форми спілкування в мережі Інтернет, проте має розміщувати, й коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди суддівському авторитету й судовій владі [9; 14].

Третю (3) групу етичних стандартів суддівської професії становлять обмеження, пов’язані з виконанням посадових функцій. Згідно з п. 4.2 Бангалорських принципів поведінки суддів постійна увага з боку суспільства покладає на суддю обов'язок брати на себе низку обмежень. Незважаючи на те, що пересічному громадянинові вони могли б здатися обтяжливими, суддя повинен приймати їх добровільно [10, с. 28-34; 14]. Встановлення певних обмежень для публічного та приватного життя судді є однією з необхідних умов для цієї професії. Насамперед це обмеження, пов’язані з реалізацією права на свободу слова й віросповідання. Однак це не означає, що суддя має бути відокремлений від суспільства, в якому живе, оскільки судова система буде тільки тоді функціонувати належним чином, коли судді не втрачатимуть відчуття дійсності. Кожен суддя має віднайти розумний баланс між ступенем участі в житті суспільства і необхідністю виглядати незалежним та об’єктивним при виконанні своїх професійних обов’язків [1–19].

Наступним важливим обмеженням, пов’язаним з професійною діяльністю судді, є його обов'язок дотримуватися антикорупційного законодавства. Як підкреслено в Бангалорських принципах поведінки суддів, сам суддя і члени його родини не вправі вимагати чи приймати будь-які подарунки, позики, заповіти чи матеріальну допомогу в іншій формі, якщо це викликано його діями (чи бездіяльністю) у зв’язку з виконанням ним своїх посадових обов'язків. За браком заборон, що мають міститися в законі, чи інших законних обмежень, пов'язаних з публічним викриттям, суддя вправі приймати тільки пам’ятні подарунки, нагороди і привілеї, якщо вони не мають наміру якимось чином вплинути на виконання ним його посадових обов’язків і не мають корисливих намірів (пункти 4.14, 4.15) [10, с. 28-34; 14].

Закон України “Про запобігання корупції” [11] встановлює аналогічні вимоги й заборони щодо всіх посадових осіб органів державної влади, включаючи суддів (фінансовий контроль, заборона на отримання цінних подарунків, правила уникнення конфлікту інтересів та ін.). Обов’язок судді звітувати про свої доходи спрямовано на попередження корупції в суддівському середовищі й повністю узгоджується з практикою розвинених країн [1–19].

Важливими також є правила несумісництва суддівської діяльності з виконанням інших державних або громадських робіт, закріплені в міжнародних рекомендаціях і в чинному законнодавстві. Загальновизнано, що суддя під час перебування на посаді не вправі займатися іншою оплачуваною діяльністю (за деякими винятками). Перебування на посаді судді несумісне із зайняттям посади в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування і з представницьким мандатом. Суддя не має права поєднувати свою діяльність з підприємницькою або адвокатською діяльністю, будь-якою іншою оплачуваною роботою (крім викладацької, наукової і творчої діяльності), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку. Суддя не вправі належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках. Перебуваючи на посаді, він не може бути кандидатом на виборні посади в органах державної влади (крім судової) й органах місцевого самоврядування, а також брати участь у передвиборчій агітації. Суддя, як і кожний громадянин нашої країни, має право на свободу висловлення думки, проте йому не слід публічно висловлювати свої міркування щодо політичних питань, якщо такі стали предметом судового розгляду, або з приводу політичної ситуації, яка склалася в країні, він не має права обговорювати ці питання з учасниками судового розгляду [14–19].

Висновки

За результатами дослідження літературних джерел [1–19] встановлено, що службові права й обов'язки судді, визначені Конституцією й законодавством України про судоустрій, становлять фундамент його правового статусу. Таким чином, важливість виконуваних суддями функцій, авторитет цієї професії в суспільстві зумовлює наявність спеціального статусу судді. Відповідно, порушення і зловживання, пов'язані з перебуванням особи в цьому статусі, можуть мати наслідком особливу його юридичну відповідальність.

Список використаних джерел

1. *Рішення Конституційного Суду України від 05.04.2011 р. №3-рп/2011 у справі про стаж для зайняття посади судді в апеляційних, вищих спеціалізованих судах та ВС України. Офіційний вісник України. 2011. № 28. Ст. 1202.*
2. *Москвич Л. М. Статус суддів: теоретичний та порівняльноправовий аналіз: монографія. Київ: Білозерка, 2004. 224 с.*
3. *Єгорова В. С. Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2008. 20 с.*
4. *Клеандров М. И. Статус судьи: правовой и смежные компоненты : монография. Москва: Норма, 2008. 448 с.*
5. *Халдєєв Л. С. Судья в уголовном процессе: практ. пособ. Москва : Юрайт, 2000. 501 с.*
6. *Загальна теорія держави і права: підручник; за заг ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.*
7. *Котляревский Г. С. Проблемы теории права: монография. Москва: Юрид. лит., 1973. 282 с.*
8. *Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19*
9. *Кодекс суддівської етики. URL: http://court.gov.ua/userfiles/ Kodex%20sud-%20etiki.pdf*
10. *Міжнародні стандарти незалежності суддів: зб. док.; уклад. А. Г. Алексєєв. Київ: Поліграф-Експрес, 2008. 184 с.*
11. *Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18*
12. *Базилев Б. Т. Юридическая ответственность: Теоретические вопросы. Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1985. 120 с.*
13. *Бєлая Л. В. Удосконалення інституту юридичної відповідальності як фактор формування демократичної, соціальної, правової держави: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.12 / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2009. 20 с.*
14. *Василюк Т. В., Корчинський В. Р. Суддя як суб'єкт юридичної відповідальності // Управління соціально-економічним розвитком регіону та оцінка його ефективності в умовах децентралізації: матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Житомир, 30.04.2020 р.). Житомир: ЖІ МАУП, 2020. С. 65–71.*
15. *Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національний університет "Одеська юридична академія". Одеса, 2004. 187 с.*
16. *Гончаренко О. В. Актуальні питання притягнення суддів до відповідальності (частина перша) // Вісник Вищої ради юстиції. 2011. № 1(5). С. 77–92. URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik05_05.pdf*
17. *Гончаренко О. В. Актуальні питання притягнення суддів до юридичної відповідальності (частина друга) // Вісник Вищої ради юстиції. 2011. №2(6). С. 19–33. URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik06_03.pdf*
18. *Меліхова Ю. А. Морально-професійна культура судді як філософсько-правова проблема: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Харків, 2013. 19 с.*
19. *Овчаренко О. М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження: монографія. Х.: Право, 2014. 576 с.*